

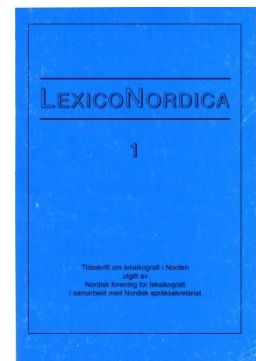
LexicoNordica

Forfatter: Krista Varantola

Anmeldt værk: *Suomen kielen perussanakirja – Finsk basordbok*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 1990-1994.

Kilde: LexicoNordica 1, 1994, s. 309-317

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Krista Varantola

Suomen kielen perussanakirja – Finsk basordbok. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. 1990–1994. Cirkapris FIM 1800.

The article is a review of a new monolingual Finnish dictionary in three parts (*Suomen kielen perussanakirja*). The dictionary differs from its predecessor in that it is more descriptive than normative in character and includes a great number of current colloquial expressions in Finnish. The dictionary is clearly intended for native speakers of Finnish although no target user groups have been specified in the introduction. It aims at a comprehensive description of present-day Finnish and is based on a citation index. No comprehensive computer corpus of modern Finnish has been available to the editors. In the future this dictionary could provide a solid basis for various types of user-oriented dictionaries.

Varufakta

Suomen kielen perussanakirja ('Finsk basordbok') är en ny enspråkig ordbok över modern finska i tre volymer. Utgivaren är Forskningscentralen för de inhemska språken och förläggare Statens Tryckeri-central. Den första delen kom ut 1990 och den sista delen på våren 1994. Ordboken består av ca 100 000 uppslagsord och kostar lite under två tusen mark. Det är alltså inte fråga om en allemansordbok utan om ett mycket omfattande verk som är resultatet av många års arbete. Arbetet har också inneburit mycket förhandsplanering och uppdaterade strategier under en period då lexikografi och lexikologi internationellt har gått igenom en mycket snabb utveckling på grund av nya principer i materialinsamling och ordbeskrivning närmast tack vare nya elektroniska databehandlingsmetoder.

Basordboken är den andra stora enspråkiga ordboken över allmänfinska. Dess föregångare *Nykysuomen sanakirja* ('Nufinsk ordbok', NS) utkom under åren 1951–61 och innehåller omkring 200 000 uppslagsord. Det är helt klart att NS inte längre är en ordbok över modern finska. Ordurvalet är till en del föråldrat och den uppfattning man får om det finska samhället när man bläddrar i ordboken är rent av nostalgisk. Det faktum att NS har utkommit i ett antal upplagor, i nya pärmar men utan förändringar (sista gången 1990), har inte gjort den mera adekvat för den som har sökt efter moderna finska uttryck. Därför kan man utan omsvep säga att basordboken är mycket välkommen och fyller en stor lexikografisk lucka i beskrivningen av finskan.

Det första utkastet till basordboken härstammar från 1971. Meningen var att man skulle utarbeta en kompakt och uppdaterad version av NS, men med åren märkte man att finskans ordförråd hade förändrats så drastiskt att man måste satsa på en helt ny ordbok. Det

framgår av förordet att en femtedel av uppslagsorden i basordboken är sådana som inte förekommer i NS.

Filosofin bakom basordboken är att beskriva det centrala ordförrådet i allmänspråket. Naturligtvis har det varit nödvändigt att begränsa antalet sammansättningar och avledningar, som ju är de mest produktiva ordbildningssätten i finskan med praktiskt taget obegränsade möjligheter. Det betyder att endast väletablerade uttryck har kommit med i ordboken. Utöver allmänna ord har centrala termer från olika fackområden inkluderats. Som kriterium har man haft att termerna måste förekomma allmänt i massmedier. Samma sak har gällt för slangord, talspråkligheter och dialektala uttryck. Det ges dock inga exempel på dessa uttryck i förordet så att användaren själv skulle kunna dra slutsatser om ordbokens räckvidd. Ordboksmaterialet är baserat på forskningscentralens ordarkiv vars huvudsakliga källor är skön- och facklitteratur, dagspress och tidskrifter. Det ges inga närmare uppgifter om arkivmaterialets beståndsdelar, uppkomstperiod eller -historia.

Innehållet

En typisk basordboksartikel består av själva ordet och därefter betydelsebeskrivningen som består av antingen en definition eller synonymer. Sedan följer exemplen som oftast är modifierade på basis av arkivmaterialet men i vissa fall också direkta citat. Om man har ansett det nödvändigt, har man också angivit böjningsformer, parallellformer, stilvärde, fackområde, hänvisning till andra ordboksartiklar, rekommendationer, skrivregler och uttal.

Rekommendationerna gäller ofta frågor som närmast tillhör den normativa språkvärden och hänför sig till typiska språkriktighetsfallor som inte har så mycket med modersmålsintuition att göra. Skrivregler behövs särskilt för ord av främmande ursprung, normativa skrivregler eller regler som visar om vissa uttryck skall skrivas ihop eller isär.

Börjar man bläddra i basordboken inser man snabbt hur mycket det finska ordförrådet har förändrats under de två senaste decennierna. De nya orden reflekterar förstas utvecklingen i samhället, internationaliseringen på många olika områden men också kanske det faktum att inställningen till vad som är acceptabelt i en ordbok har förändrats. Basordboken vill ju vara deskriptiv och inte normativ beträffande språkbruket men å andra sidan är det ju nästan axiomatiskt att brukarna betraktar ordböcker som normativa och rådgivande, särskilt i finskan där vi har en mycket lång tradition av språklig normering. Det är typiskt för finskt språkbruk, i motsats t.ex. till det engelska, att man i allmänhet har en ganska svartvit inställning till språkliga företeelser. Någoting är antingen rätt eller fel, det finns inga andra alternativ. Därför är det desto viktigare att basordboken har tagit med

vardagliga och talspråkliga uttryck och på så sätt "legaliserat" dem samtidigt som den också har värderat dem med hänsyn till stil och bruklighet. Det är ett faktum att klyftan mellan det finska talspråket och skriftspråket blivit så stor att t.ex. de som lär sig finska som främmande språk har stora problem med den skillnad som finns mellan läroböcker, olika språkliga uppslagsverk och verkligheten.

I det följande skall jag ge några exempel på uttryck som illustrerar det jag har beskrivit. I de flesta fallen har jag försökt att välja sådana uppslagsord vars betydelse borde vara klar också för dem som inte kan finska.

Vardagliga eller talspråkliga uttryck (* betyder att ordet inte är med i NS):

lafka (talspr. firma), *leasing/liisinki**, *lonkero** (long drink)
*markkeerata**, *mikro** (både för mikrodator och mikrovågsugn),
*miitinki**, *mikki** (mikrofon), *mobata/mobbata**,
*morkkis** (moralisk dagenefterstämning),
*punkku** (rödvin)
*reittaaus** (rating), *risoa** (göra förbannad)

Andra moderna uttryck:

*lasagne**, *lay-out**
*macho**, *mafia**, *mafioso**, *me-henki** ("vi-anda", samarbetsanda),
*mikrokortti**, *-kuitu (fiber)**, *-prosessori**, *-sortsit**, *miksaus**,
*mikseri**, *miksaaja**, *mohair* (NS föreslår som skrivform *mohääri*
 som inte längre är med i basordboken)
*pomelo**, *PR**
*reggae**, *roll-on**

Detta urval är som sagt ingalunda representativt för det moderna talspråket som använder många nya uttryck av inhemskt finskt ursprung också och som man också har tagit med i ordboken.

Det är svårt att få en uppfattning om hur täckande urvalet av fackspråkliga uttryck är och vilka fackområden som tagits med eftersom det inte ges några upplysningar om det. Jag hoppas att denna slumpartade samling ger någon sorts idé om gränsdragningen:

leptoni, märkälujuus (våtstyrka), *perinataalinen*, *pegmatiitti*, *pegamoidi*, *prostaglandiini*.

Det verkar som om man har gått ganska långt in i vissa fackspråk men ansett andra mindre relevanta, men som sagt är det svårt att få en idé om filosofin genom att bara bläddra i ordboken.

Tar man bokstaven Q som ju tillhör de sällsyntaste också i finskan och jämför uppslagsorden mellan basordboken och NS, får man en uppfattning om hur filosofin och tiderna har förändrats:

NS förklarar betydelsen av

quadragesima, quadrivivium, quebracho, quersitroni, quinquagesima och *quisling*

Basordboken listar

quasi, quiche, quickstep och *quisling*

Det är också intressant att se hur samhället har utvecklats genom att jämföra sammansättningar med 'kvinno-' eller 'kvinnlig' som första del i basordboken och i NS. *Naisnäkökulma* (kvinno-syn) och *naistutkimus* (kvinnoforskning) är uttryck som har blivit etablerade och har kommit med medan *naiskarjakko* och *naiskonttoristi* (kvinnlig boskapsskötare resp. kvinnlig kontorist) inte längre har släppts igenom filtret.

Basordbokens målgrupp

Om man vill kategorisera ordboksprojekt, talar man ofta om två extrema huvudtyper: de "akademiska" och de "kommersiella" projekten. För de akademiska projekten är det kännetecknande att de betraktas som ett slags kulturuppgift, tidsramen för materialinsamlingen och utarbetandet är mycket flexibel, finansieringen ofta osäker, man har ingen definitiv åsikt om hur omfattande eller stor ordboken kommer att bli och när den skall komma ut. Å andra sidan har det kommersiella projektet oftast en relativt sträng och snäv tidsram, en bestämd målgrupp, och storleken och den tänkta prisnivån är fixerade på förhand och styr hårdhänt utarbetandet. Dessa yttre faktorer är då naturligtvis av avgörande betydelse för innehållet och stilen i ordboken.

På ordboksskalan ligger basordboken nog närmare den akademiska ändan än den kommersiella ändan. I förordet utser man egentligen inga mål- eller användargrupper för ordboken. Ordboken är mycket stor, i tre delar, den är dyr, även för den finska ordboksmarknaden, så det är föga troligt att den kommer att finnas i de flesta finska hemmen som en outhärlig uppslagsbok. Detsamma gäller dem som har finska som andra språk eller lär sig finska som ett främmande språk. Det är alltså inte fråga om en ordbok som man spontant går och köper som ett naturligt hjälpmedel för att lära sig finska ords betydelse och

användning. Det är nog mera sannolikt att basordboken kommer att användas som uppslagsverk i professionella sammanhang.

Vad är då syftet med basordboken? Enligt förordet är det att beskriva det centrala ordförrådet i den moderna finskan. Potentiella användare nämns endast implicit genom antagandet att många språkbrukare ofta söker information om ord, betydelser och konstruktioner som inte är helt vanliga. Användaren antas också vilja veta hur vissa ord stavas och uttalas, och han antas söka normativ information om korrekt språkbruk.

Det finns många studier i den lexikografiska litteraturen om användarnas krav på ordböcker. Bo Svensén (1987:14) sammanfattar olika resultat på följande sätt när det är fråga om enspråkiga ordböcker. Om målgruppen har språket som modersmål slår de oftast upp i ordboken för att kontrollera betydelse, sedan kommer stavning, uttal, synonymer, användningsområde och etymologi i denna ordning. Är språket ett främmande språk, är ordningen: betydelse, grammatisk information, synonymer, stavning, uttal, användningsområde och etymologi.

Béjoint (enligt Svensén 1987:15) har studerat användarbehoven också ur en lite annorlunda synvinkel och undersökt vilka typer av ord man söker efter och vilka som man inte söker efter i en enspråkig ordbok på främmande språk. I hans studie går pluspoängen till idiom, encyklopediska uttryck, kulturspecifika ord, förkortningar och slangord (i denna rangordning). Enligt samma system delas minuspoängen ut till "vanliga" ord, funktionsord, tabuord och egennamn. Det sägs inte vilka språk dessa studier gäller men man kan väl anta att i varje fall engelska har varit med. Det är helt klart att språket eller språkens egenskaper har en stor betydelse för rangordningen på listan men annars verkar dessa kategorier mycket trovärdiga. Jag skall återkomma till användarbehoven litet senare.

Jämförelser med ordböcker på andra språk

Det är inte så lätt att jämföra ordböcker med varandra. Det ligger så många olika kriterier och filosofier bakom själva produkten, men jag skall i alla fall göra ett försök och koncentrera mig på ordbokens storlek och täckning.

Den närmaste måttstocken är naturligtvis NS som redan har nämnts ett antal gånger. De nyaste upplagorna av den har också utkommit i tre volymer med två spalter per sida liksom basordboken. Trycktypen är dock ganska liten och därför mindre användarvänlig än i basordboken. NS-delarna är också större och t.ex. del 2 har omkring 140 sidor mer än basordboken.

Det finns inga bilder vare sig i NS eller i basordboken och i det avseendet är de typiska ordböcker på modersmålet. Innehållsskillna-

derna har ju behandlats tidigare och jag har också konstaterat att basordboken har cirka 100 000 uppslagsord jämfört med NS:s 200 000.

Svensk ordbok, som kanske kan betraktas som basordbokens närmaste svenska motsvarighet, tycks ha haft en lite annan filosofi. Den har kommit ut i en volym på lite över 1500 sidor med tre spalter. Den är därmed något omfångsrikare än en volym av basordboken. Innehållsmässigt är jämförelsen litet svårare. Det är välbekant att olika ordböcker och förläggare använder olika sätt att beskriva ordbokens omfattning (t.ex. Landau 1989:84–88), särskilt då det är fråga om hård konkurrens på marknaden som i den engelskspråkiga världen. Det som är kännetecknande för Svensk ordbok är att den är en utpräg- lad definitionsordbok och därför kanske också lättare att använda som enspråkig ordbok för språkbrukare med främmande modersmål än basordboken. Svensk ordbok består enligt förordet av 58 000 lemman med definitioner plus 25 000 indirekt definierade morfologiska exem- pel och 4000 direkt definierade idiom. Det totala antalet "betydelse- mässigt behandlade språkliga enheter är 120 000" (1987:VI). Svensk ordbok ger också information om ordets ursprung vid främmande ord i svenskan. Ett ord som *layout* har i Svensk ordbok försetts med beteckningen <eng.> medan basordboken inte ger sådana uppgifter. Man kanske tycker att det är självklart med engelska men om t.ex. *lafka* skulle det vara intressant att veta att ursprungsspråket är ryska.

Basordboken ger ingen information om hur många idiom som är medtagna och inte heller om hur man skall söka upp dem. På basis av en snabb bläddring verkar det som om principen har varit att ge idiomerna i artikeln för det mest "betydelsefulla" ordet. Så t.ex. finner man *päin mäntyä* (åt skogen) under *mänty* (tall) och *osua naulan kantaan* (slå huvudet på spiken) hittar man under *osua* (träffa) med en hänvisning till *naula* (spik) och *kanta* (huvud). Däremot förklaras *lyöä nyrkkiä pöytään* (slå näven i bordet) under *lyöä* (slå) och *nyrkki* (näve) men saknas helt under *pöytä* (bord).

Svensk ordbok och basordboken har inga egennamn eller geografiska namn. Där har alltså båda ordböckerna varit mycket ortodoxa med avseende på skillnaden mellan ordboksmaterial och encyklo- pediskt material. Många moderna engelska ordböcker, t.ex. Collins English Dictionary (CED 1991) på nästan 1800 sidor med två spalter, tillämpar en annan filosofi. CED är en ansedd ordbok på modersmålet med 180 000 "references", 190 000 definitioner och 16 000 encyklo- pediska artiklar. Den ger också information om ordens ursprung. Den mest påfallande skillnaden är dock den encyklopediska information som nuförtiden verkar vara en nödvändig komponent i engelska ordböcker. Samma tendens är typisk också för de nyaste "learner's dictionaries" fast den encyklopediska information som man finner t.ex. i Longman's Dictionary of English Language and Culture (1992) är mera kulturspecifik och mera synkronisk än den som finns i CED. Ur användarsynvinkel kan man säga, att när man väl lärt sig att utnyttja

denna typ av information, finner man den mycket nyttig och lättillgänglig. Man behöver inte gå till en annan uppslagsbok för kortfattade, även ytliga, uppgifter om någonting som är viktigt för textförståelsen i en viss kontext. Ibland behövs ju inte utförliga kunskaper för att förstå ett sammanhang.

Före den alfabetiska delen har basordboken ett förord, en förteckning över förkortningar, en bruksanvisning och en säkert nyttig tabell över böjningstyper i finskan. Varken basordboken eller Svensk ordbok har någon extra information efter den alfabetiska delen. Det är ju också mera typiskt för learner's dictionaries att de har olika sorters tabeller och förteckningar efter den alfabetiska delen, t.ex. konversionstabeller för mått och vikt, militärgrader och dylikt.

Användarprofiler

När det gäller stora språkområden som engelskan, är det naturligtvis möjligt att ge ut olika sorters enspråkiga ordböcker för olika målgrupper. Det finns både ordböcker på modersmålet och på främmande språk, s.k. native speaker's och learner's dictionaries, på marknaden. Just nu är konkurrensen kanske hårdast i learner's-branschen där marknaden är hela världen och där det för tillfället finns tre välkända produkter. Det är också genom learner's ordböcker som många nya idéer har blivit kända i ordboksvärlden, t.ex. ett kontrollerat definitionsspråk i Longman's Dictionary of Contemporary English eller användningen av en stor elektronisk korpus som basis och urvalskriterium som i COBUILD. Genom de olika enspråkiga varianterna har man också lärt sig mycket om de olika målgruppernas aktiva och passiva språkliga behov.

Å andra sidan är det klart att man inte inom ett mindre språkområde har råd att ge ut så många olika varianter av ordböcker utan i stället får försöka kombinera olika målgruppers intressen i en och samma ordbok.

Fast det inte sägs uttryckligen är det uppenbart att basordboken är tänkt för finskspråkiga användare och att man inte särskilt har beaktat behoven hos dem som har finska som andra eller främmande språk.

Vad är då nyttigast i basordboken för en finskspråkig användare? Den ovannämnda listan över användarbehov gäller nog också i detta sammanhang. Man slår upp sällsynta ord, letar efter korrekt stavning för ord av främmande ursprung, efter vissa ändelser, vissa konventioner och rekommendationer (*modeemi* eller *modemi*, *hierarkia* eller *hierarkkia*, *tiedottaa* eller *tiedoittaa*), tar reda på om vissa uttryck skrivs separat eller ihop (*niin kuin* eller *niinkuin*) osv. Uttal kommer också i fråga när det gäller ord av främmande ursprung (*leasing*, *guiche*) och basordboken har haft den lovvärda ambitionen att ta med många sådana ord och på det sättet medgett att också de är en del av

vardagsfinskan nuförtiden. Det är säkert också sant att man använder ordboken för att få råd om korrekt språkbruk och för att lösa språkliga tvistefrågor och finna synonymer i mer eller mindre seriösa sammanhang.

För den som har finska som främmande språk är basordboken inte så lättillgänglig. Mycket ofta beskrivs orden, särskilt sådana ord som har figurativ betydelse, med hjälp av synonymer som inte är vanligare eller lättare att förstå. På det sättet har man sparat plats men givit avkall på tydligheten. Samma problem dyker ofta upp vid exemplen. De andra orden i exemplen är ofta så svåra att de inte hjälper icke-finsktalande användare i tolkningsprocessen eller ger dem tillräckligt mycket information om hur ordet kan användas i vanlig kommunikation. Man kan alltså inte säga att basordboken skulle vara en aktiv kommunikationsordbok för den som inte redan kan finska, men det är kanske inte meningen heller.

Problemet är egentligen det att man skulle behöva också en sådan enspråkig ordbok för finska. Därför ser jag gärna basordboken bokstavligen som en basordbok för andra ordböcker och det har också författarna tänkt på. Basordboken används ju redan som grundval för tvåspråkiga ordböcker men jag tänker inte bara på tvåspråkiga ordböcker. Jag tror nämligen, att det stora och grundläggande arbete som man har lagt ner på basordboken för att åstadkomma en beskrivning av det moderna finska ordförrådet, bäst skulle komma till allmän nytta om man på basis av den utarbetade en kommunikativ finsk ordbok. Min vision av en sådan ordbok är att den skulle komma ut i en volym, ha mera definitioner men färre uppslagsord, kanske ungefär hälften av de nuvarande orden. Den skulle ta hänsyn till både finsk- och icke-finskspråkiga användarbehov. Urvalet och betydelseindelningen skulle vara baserade på en balanserad korpus av modern finska och den skulle ha mera information om kollokationer och om kontextuella konventioner i finska.

Till sist måste man också påpeka att det som står på prislappen inte är utan betydelse. Om en ordbok kostar så mycket som basordboken nu gör, förblir den automatiskt en exklusivitet som ganska få potentiella brukare har råd att kosta på sig.

Litteratur

Ordböcker

Collins English Dictionary. Third edition. Glasgow: HarperCollins 1991.

Longman Dictionary of English Language and Culture. Harlow: Longman Group UK Limited 1992.

Nykysuomen sanakirja. ('Nufinsk ordbok'). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki. WSOY 1990.

Suomen kielen perussanakirja. ('Finsk basordbok'). Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. 1990–1994.

Svensk ordbok. Stockholm: Språkdata och Esselte Studium 1987.

Annan litteratur

Landau, Sidney 1989. *Dictionaries. The Art and Craft of Lexicography.* Cambridge, New York etc.: Cambridge University Press.

Svensén, Bo 1987. *Handbok i lexikografi.* Stockholm: Esselte Studium och Tekniska nomenklaturcentralen.